

I si pensem en una política de garantia de rendes per a la ciutat real?

Lara Navarro-Varas, Sergio Porcel i Irene Cruz¹

Paraules clau: pobresa, garantia de rendes, governança metropolitana

El greu impacte social de la crisi econòmica i financera que es va iniciar l'any 2008 va desbordar el sistema de protecció social estatal i autonòmic, de manera que una part important de la gestió de la pobresa va recaure en els municipis, i els va forçar a funcionar per la via dels ajuts d'urgència social com a darrera xarxa de protecció. En clau metropolitana, l'heterogeneïtat en el disseny de les prestacions a cadascun dels municipis no va ajudar a reduir l'increment de la desigualtat, sinó més aviat el contrari. L'escenari actual, marcat per la reactivació econòmica, però també per la posada en marxa de la renda garantida de ciutadania (RGC), obre una finestra d'oportunitat per reflexionar entorn de la millora de la protecció a la ciutat real. En aquest sentit, l'article presenta els resultats de simular estadísticament una prestació complementària a l'RGC d'àmbit metropolità, tot considerant també el cost de vida diferencial arreu del territori.

Introducció

En el transcurs de la darrera dècada, els consistoris municipals han anat incorporant a les seves carteres de serveis programes d'ajuts i suports econòmics per atendre situacions d'urgència personal i familiar. No obstant això, el greu impacte social de la crisi econòmica i financera iniciada l'any 2008 així com la renúncia explícita de la Generalitat de Catalunya a la renda mínima d'inserció (RMI) com a prestació d'últim recurs —arran de la modificació de la normativa reguladora l'estiu de 2011—, transformaren significativament l'escenari i la funció per a les quals foren dissenyats. El desviament als municipis de l'atenció de la pobresa duu associat l'afebliment del

1. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona (IERMB)

sistema i, en l'àmbit metropolità, es tradueix en una reproducció de les desigualtats socials existents en els anys més crítics de la recessió econòmica.

El context actual, a més d'estar marcat per una evolució favorable dels indicadors macroeconòmics, constitueix una nova etapa pel que fa al sistema de garantia de rendes a Catalunya. L'aprovació pel Parlament —per la via d'Iniciativa Legislativa Popular— tot just fa un any de la renda garantida de ciutadania (RGC) possibilita un retorn a l'administració autonòmica de la responsabilitat vers la insuficiència de recursos. Malgrat que, a hores d'ara, es constaten incerteses i contradiccions respecte a la seva implementació i el reconeixement de nous usuaris, el cert és que fins i tot amb el desplegament complet de la prestació previst per a l'any 2020 s'anticipen mancances de disseny vers les necessitats socials de la població. En aquest sentit, els darrers anys han proliferat propostes i experiències innovadores vers la garantia d'ingressos en diferents àmbits territorials. Des de l'Àrea de Drets Socials de l'Ajuntament de Barcelona s'està testant, mitjançant el projecte europeu B-MINCOME, l'eficiència i l'eficàcia del suport municipal d'inclusió (SMI), com una prestació de garantia de rendes complementària a l'RGC.

D'altra banda, l'existència de l'Àrea Metropolitana de Barcelona (AMB) com a administració supramunicipal possibilita el debat públic sobre la necessitat d'augmentar el pes de les polítiques metropolitanes, especialment en aquells àmbits competencials que estan menys desenvolupats a l'AMB, com ara l'habitatge i la cohesió social. Partint d'aquest escenari, el present article té per objectiu analitzar quins efectes tindria una prestació de

garantia de rendes complementària d'abast metropolità. Coneixent les disfuncions que durant la crisi ha generat a la metròpoli el pes adquirit pel sistema de protecció social local, no seria més eficient simplificar i homogeneïtzar l'atenció de la vulnerabilitat econòmica a la ciutat real? L'article que segueix pivota sobre aquestes qüestions per mitjà de l'exercici de simulació estadística d'una prestació de garantia de rendes metropolitana complementària a l'RGC.

1. Crisi, gestió local de la pobresa i desigualtats metropolitanes

Les prestacions econòmiques d'urgència social s'emmarquen normativament dins el Sistema Català de Serveis Socials d'ençà de finals de la dècada passada, i funcionen sota el principi d'autonomia local, i són les administracions locals qui les defineixen, gestionen i financen d'acord amb les competències que tenen en l'àmbit dels serveis socials d'atenció primària. Tenen una finalitat molt clara: “atendre situacions de necessitats puntuals, urgents i bàsiques, de subsistència, com l'alimentació, el vestit i l'allotjament” (art. 30).

En la transició entre l'assistència social clàssica i la universalització, el desenvolupament i l'expansió dels serveis socials com a quart pilar de benestar, la irrupció de la Gran Crisi l'any 2008 transforma completament l'escenari per al qual les prestacions econòmiques d'urgència social es van dissenyar. Els efectes de la crisi en termes de pobresa, benestar i desigualtat a l'àrea metropolitana són coneguts: pèrdua massiva de llocs de treball (la taxa d'atur va passar del 6,7% l'any 2007 al 15,4% el 2013); endeutament elevat de les famílies en concepte d'habitatge (el 16% de la població dedicà més del 40%

dels seus ingressos a les despeses fixes d'habitatge l'any 2011); augment de les privacions de consum (el 14,3% de la població metropolitana va tenir endarreriments o impagats dels rebuts de la hipoteca o el lloguer, el 12,1% no es podia permetre mantenir l'habitatge a una temperatura adient i el 3,1% va patir carències alimentàries); i increment de la desigualtat després de dues dècades de reducció gradual, sobretot per la caiguda de rendes de la població dels estrats inferiors (el coeficient de Gini passà del 0,293 el 2006 al 0,346 l'any 2011) (Sarasa et al., 2013).

La davallada de l'activitat econòmica també va posar de manifest la feblesa estructural del sistema de garantia de rendes de l'Estat espanyol. Un sistema extens, complex i amb dèficits històrics associats a un elevat grau de fragmentació i a una baixa intensitat protectora (Laparra i Ayala, 2009). No obstant això, la carència del sistema en l'àmbit català va rebre el cop de gràcia definitiu amb els ajustos pressupostaris que van dur la Generalitat de Catalunya a modificar l'RMI, una prestació que durant els darrers vint anys havia respost subsidiàriament com a prestació d'últim recurs davant els buits de protecció. Fins a la modificació de la normativa reguladora a l'agost de l'any 2011², l'RMI va anar canalitzant l'augment de les necessitats bàsiques de la població lligades a la destrucció de l'ocupació: els sol·licitants de la prestació es van multiplicar per cinc i els titulars es van triplicar en el breu període de temps comprès entre el 2007 i mitjan 2011 (Gutiérrez, 2014). La reforma de l'RMI introduí canvis rellevants: (1) restringí l'accés, exclouent totes les persones amb una problemàtica de "naturalesa laboral", (2) endurí les condicions per evitar la complementarietat amb altres prestacions assistencials, (3) introduí un llindar màxim a la prestació, inclosos els

complements, (4) limità a cinc anys la durada màxima, (5) amplià a dos anys la residència acreditada a Catalunya i, finalment, (6) restringí el dret a la prestació, condicionant-ne la concessió a la disponibilitat pressupostària; és a dir, eliminà el dret subjectiu (Gutiérrez, 2014).

Tot plegat comporta una metamorfosi ràpida del sistema assistencial a Catalunya. D'una banda, es desvia la responsabilitat cap als dispositius estatals, un fet impensable poc temps enrere, quan les competències sobre el desenvolupament del sistema de garantia i sosteniment de rendes formava part de la pugna política entre els governs estatal i autonòmic. D'aquesta manera, els beneficiaris de la renda activa d'inserció (RAI), de caràcter estatal, que fins aleshores havien tingut un paper testimonial a Catalunya, creixen en paral·lel a l'augment de les necessitats socials i a les limitacions de l'RMI per fer-li front. D'altra banda, els ajuts locals d'urgència social s'erigeixen progressivament com l'últim recurs davant els buits de protecció del sistema estatal i autonòmic, i adopten una funció per a la qual no estaven dissenyats (Aguilar-Hendrickson, 2014). En aquest sentit, els serveis socials bàsics recuperen el seu paper assistencialista original³, si escau, amb molta més intensitat. Això ho demostra l'increment de la despesa municipal en prestacions d'urgència social que es produeix durant el període de crisi econòmica. Aquesta despesa es triplica entre l'any 2010

2. Primer mitjançant la Llei 7/2011, de mesures fiscals i financeres, i poc després amb el Decret 384/2011, de 30 d'agost, de desplegament de la Llei 10/1997, de 3 de juliol, de la renda mínima d'inserció.

3. El gruix de les atribucions que configuren en la seva fase inicial els serveis socials "moderns" en comunitats i municipis procedeixen de la beneficència pública (Aguilar-Hendrickson, 2013).

i el 2016, passant de 2,78 € per habitant a 9,35 €. A més, també emergeixen noves prestacions, serveis i projectes vinculats a conceptes més amplis que la urgència social (Navarro-Varas *et al.*, 2017). Com a conseqüència d'aquesta dinàmica, es van creant a les diferents carteres de serveis socials municipals microajuts econòmics de caràcter parcial, que intenten donar resposta a la pobresa de manera fragmentada (pobresa alimentària, pobresa energètica, pobresa habitacional, pobresa infantil, etc.), però que manquen de coherència global (Ginesta, 2015).

El trasllat de la pobresa al món local també comporta un afebliment de la intensitat protectora d'acord amb la jerarquia d'un esquema de protecció social multinivell: les prestacions més descentralitzades són les de pitjor qualitat, les que presenten menor suficiència i intensitat protectora i les que, sobretot, no estan garantides, sinó subjectes a la disponibilitat de crèdit i dotació pressupostària establerta en cadascun dels consistoris municipals. En termes mitjans, a l'àrea metropolitana de Barcelona, la despesa anual per expedient familiar en concepte d'urgència social és d'aproximadament 153 € i de 237 € si s'amplia a tots els programes adreçats a la vulnerabilitat econòmica (Navarro-Varas *et al.*, 2017). Pel que fa a la mateixa organització dels serveis socials, es produeix una especialització creixent en la dimensió material de les necessitats socials, incloent-hi l'augment desfermat de la gestió administrativa tant de prestacions i de serveis propis com d'altres ens, i un descens en la possibilitat d'intervenció social.

En resum, el desviament de la pobresa als municipis duu associada l'especialització dels serveis socials bàsics en

l'assistència material urgent, la fragmentació del concepte de pobresa, l'ús de les prestacions d'urgència social per encarar problemes de caire estructural i la feblesa de la intensitat protectora pels beneficiaris. A més, emergeix una altra disfuncionalitat en clau metropolitana no menys important: l'heterogeneïtat de la resposta local. A priori, la diferenciació territorial de l'oferta de serveis no hauria de considerar-se un problema en si mateix. De fet, la principal raó que justifica la descentralització de l'atenció social és l'existència de diferències locals en les necessitats, preferències, recursos i oportunitats. Però aquestes diferències esdevenen problemàtiques quan es tradueixen en desigualtats dins d'una pròpia comunitat (Arlotti i Aguilar-Hendrickson, 2018). És a dir, un sistema descentralitzat pot incórrer en la fragmentació de les responsabilitats i pot generar desigualtats territorials si no està ben dissenyat (Kazepov, 2010). Això és precisament el que es desprèn de l'anàlisi de l'efecte de les prestacions d'urgència social municipals a l'àmbit metropolità de Barcelona (Lara-Navarro *et al.*, 2017, Daleph, 2017). L'atomització territorial d'aquestes ajudes i, per tant, l'heterogeneïtat en les respostes de cada consistori metropolità, no va ajudar durant la crisi a reduir o a contenir la desigualtat d'ingressos en el conjunt de la metròpoli de Barcelona, sinó més aviat al contrari. Va sotmetre la població que forma part d'una mateixa realitat urbana a diferents atencions socials en funció del seu lloc de residència⁴.

4. Durant el període recessiu, no van ser els municipis amb més dificultats socials els que van destinar més recursos a pal·liar la vulnerabilitat econòmica. Només una vegada els indicadors macroeconòmics milloren, es comença a ajustar millor la relació entre recursos i necessitats, però és gràcies al mercat de treball, no al sistema de protecció. A més, el suport a les polítiques locals dut a terme per part d'administracions amb competències supramunicipals (Diputació de Barcelona o Àrea Metropolitana de Barcelona)

Aquesta disparitat es reflecteix en els conceptes de protecció inclosos en els programes, en els requisits d'accés a les prestacions —variacions en el llindar de definició de la situació de necessitat, en el temps de residència al municipi requerit o en la diferent combinació d'aspectes econòmics i socials a l'hora de fer la valoració—, en els imports de les prestacions, en els límits màxims anuals, en la freqüència i en la durada dels ajuts o en les modalitats de pagament (Ginesta, 2015). A més, la variabilitat de les despeses de l'habitatge i el fet de si aquestes despeses s'inclouen o no al còmput de la renda familiar, adquireix també un rol central en aquesta diferenciació territorial de l'atenció social.

Des d'aquest punt de vista, emergeix la necessitat d'avançar cap a un model consensuat que garanteixi les necessitats bàsiques dels ciutadans del conjunt de la metròpoli i sigui capaç de generar dinàmiques redistributives entre els municipis metropolitans. Resulta cada cop més evident que només d'aquesta manera es podran reduir de manera efectiva les desigualtats socials a la ciutat real, especialment en els períodes recessius, que és quan l'administració local està sotmesa a més pressió.

2. Simular un model de garantia de rendes per a la Barcelona metropolitana

Partint dels antecedents que s'han presentat a l'apartat anterior, en aquesta secció es presenten els resultats de les anàlisis de simulació d'una hipotètica prestació de garantia de rendes d'abast metropolità. Aquesta prestació es defineix amb caràcter complementari al desenvolupament de la recentment aprovada RGC i com a substituïda de tota la bastida de prestacions i ajuts econòmics d'urgència social municipals i supramunicipals existents actualment.

L'objectiu principal d'aquesta anàlisi és, doncs, observar si amb aquesta homogeneïtzació i simplificació del sistema de protecció local milloraria la cohesió social de l'àrea metropolitana de Barcelona.

La simulació es fa a partir de les dades de l'Enquesta de condicions de vida, 2016 (ECV 2016)⁵ per a la població resident als 36 municipis que formen part actualment de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. D'acord amb el caràcter substitutori amb què es planteja la hipotètica prestació de garantia de rendes metropolitana, la primera operació que es fa en la simulació és suprimir dos components dels ingressos de les llars: els ingressos per assistència social i les ajudes per habitatge. S'entén que ambdós tipus d'ingressos són una bona aproximació als ajuts d'urgència social d'àmbit local⁶ i per això se suprimeixen. Pel que fa a l'eliminació de les prestacions socials d'exclusió social, el cost per al conjunt de la població metropolitana ascendeix als 159,3 milions d'euros el 2015⁷. En el cas de

mitjançant la posada en marxa de programes específics —molt importants en termes econòmics— no redunda tampoc en la correcció d'aquestes desigualtats socials. En alguns casos perquè el seu disseny respon més a criteris poblacionals que socioeconòmics i en d'altres perquè comporten una gestió tan complicada que esvaeixen els efectes positius que puguin generar en aquest sentit (Navarro-Varas et al., 2017).

5. La informació d'ingressos que proporciona aquesta enquesta es refereix a l'any anterior. En aquest cas, a l'any 2015.

6. S'ha de tenir present, però, que dins dels ingressos per assistència social, la informació de l'ECV també preveu l'RMI, a diferència de la RAI, de caràcter estatal, que es comptabilitza al component de prestacions d'atur.

7. S'ha de dir que a partir de les dades publicades per l'Observatori d'Empresa i Ocupació de la Generalitat de Catalunya i de l'Idescat, es calcula que l'any 2015 hi hagueren al voltant de 18.000 beneficiaris i 7.317 expedients de l'RMI a l'àrea metropolitana de Barcelona, amb un cost aproximat de 42 milions d'euros anuals.

Taula 1. Indicadors de risc de pobresa i desigualtat abans i després de transferències d'assistència social i habitatge. Àrea metropolitana de Barcelona, 2016

	Taxa de risc de pobresa	Intensitat del risc de pobresa	Coefficient de Gini	Coefficient d'Atkinson
Després de totes les transferències socials	18,4	0,311	30,1	0,190
Abans de prestacions d'assistència social i d'habitatge	18,9	0,327	30,2	0,207

Font: elaboració pròpia amb dades de l'Enquesta de condicions de vida, 2016 (INE i Idescat).

les ajudes per habitatge, la quantitat d'ingressos exclosos de les rendes de les llars de l'àrea metropolitana de Barcelona és de 24,4 milions d'euros l'any 2015. Per tant, en l'escenari inicial de la simulació, les rendes de les llars metropolitanes en total es redueixen en 183,7 milions d'euros. Aquesta reducció simulada dels ingressos de les llars metropolitanes es tradueix en un augment de la taxa de risc de pobresa, del 18,4% al 18,9%, i de la desigualtat expressada mitjançant l'índex de Gini, del 30,1% al 30,2%. De la mateixa manera, la intensitat del risc de pobresa creix del 0,311 al 0,327 i el coeficient d'Atkinson del 0,190 al 0,207 (taula 1).

Una vegada suprimida aquesta quantia, relativa a grans trets als ajuts d'urgència social municipals i a l'RMI, l'exercici analític s'articula en dues fases. En la primera fase es fa la simulació de l'RGC a l'àmbit metropolità considerant el seu desplegament complet⁸. En la segona fase, partint de l'escenari anterior, s'introdueix la prestació hipotètica complementària per a la població de la metròpoli de Barcelona, tot considerant diversos criteris d'elegibilitat i quantia que es detallen més endavant.

Els resultats mostren diferents escenaris simulats sobre els quals es poden avaluar principalment dues qüestions:

el cost de la implementació de cada prestació i l'efecte que provoca cadascuna d'elles en la reducció de la pobresa i de la desigualtat d'ingressos. Per tant, en el cas de la prestació complementària de garantia de rendes metropolitana, es pot contraposar el seu cost amb la referència de despesa actual en les prestacions que es plantegen substituir. Per tal de mesurar l'efecte de les diferents prestacions en la reducció de la desigualtat d'ingressos i de la pobresa, s'analitzen indicadors estàndards calculats abans i després de transferir els ingressos que proporcionen les diferents ajudes. En aquest sentit, com a indicadors representatius de la pobresa, es treballa amb la taxa de risc de pobresa moderada (60% de la mediana dels ingressos de la llar) i la taxa de pobresa severa (40% de la mediana dels ingressos de la llar). Cal dir que, en la mesura que els dos indicadors tenen la finalitat d'avaluar l'impacte sobre la pobresa de les prestacions dissenyades, els llindars de risc de pobresa es mantenen fixos. Pel que fa a la desigualtat d'ingressos, s'analitzen, seguint la mateixa lògica, el coeficient de Gini i el coeficient d'Atkinson. El segon, menys conegut, mesura la desigualtat en la distribució de renda i dona més pes en el càlcul a la prevalença de la població amb rendes baixes⁹.

8. Escenari previst per la llei per a l'any 2020.

9. Quan es calcula amb el paràmetre $\epsilon=1$.

De la mateixa manera que l'índex de Gini, el seu valor també oscil·la entre 0 i 1, i és nul·la la desigualtat en el cas de 0 i màxima quan té un valor d'1.

2.1 Fase 1: l'escenari simulat del desplegament de la renda garantida de ciutadania a l'àrea metropolitana de Barcelona

L'aprovació al Parlament de la llei 14/2017, de 20 de juliol, de la renda garantida de ciutadania¹⁰ significa una modificació substancial del sistema actual de garantia de rendes a Catalunya. De facto, la Generalitat de Catalunya s'erigeix com a responsable “*d'assegurar els mínims d'una vida digna a les persones i les unitats familiars que es troben en situació de pobresa, per promoure llur autonomia i participació activa en la societat*”¹¹. D'aquesta manera, la Generalitat de Catalunya reprèn la responsabilitat que, en el context de crisi, va defugir exclouent del programa de rendes mínimes totes les persones amb una problemàtica de naturalesa laboral. En el marc de la nova llei, la prestació es reconeix com a dret subjectiu, elimina el requisit de “dificultat social afegida” —introduït al decret de l'any 2011¹²— i eleva les quanties de la prestació respecte a l'RMI.

En aquest nou context, s'entén que les prestacions d'urgència social, tal com s'han anat desenvolupant en termes de volum i caràcter estructural, deixarien de tenir sentit en primera instància. És des d'aquest punt de vista que en aquest exercici no es consideren aquestes transferències d'assistència social. Això provoca també, de partida, un efecte homogeneïtzador al si de la metròpoli de Barcelona, que elimina la diversitat de criteris respecte a l'elegibilitat i la intensitat protectora dels municipis

metropolitans. Pel que fa a la complementarietat i la compatibilitat dels ingressos derivats de prestacions i de les rendes del treball amb l'RGC, a l'exercici s'ha optat per una interpretació àmplia. Pels perceptors d'ajuts estatals d'atur i pels perceptors de pensions contributives i no contributives de la Seguretat Social d'import inferior al valor de l'IRSC vigent, la llei sí que preveu el dret a un complement que els permeti arribar a la quantia que estableix l'RGC¹³. En canvi, pel que fa a les rendes del treball, malgrat que la legislació només preveu la compatibilitat i la complementarietat de l'RGC amb les rendes derivades del treball a temps parcial i, inicialment, només per a les famílies monoparentals, en aquest exercici sí que s'han considerat compatibles en totes les situacions. De fet, aquest constitueix un dels aspectes més crítics d'aquesta llei. Alguns autors consideren que aquest criteri és una oportunitat perduda respecte a la “trampa de la pobresa” (Noguera, 2017) i s'adverteix que els costos podrien ser encara més alts en la mesura que les llars que perceben ingressos del treball per sota del llindar de l'indicador de renda de suficiència de Catalunya (IRSC) podrien renunciar completament a treballar o podrien mirar d'obtenir els ingressos igualment sense declarar-los (Fusté, 2017).

Donat que la insuficiència d'ingressos és la que acredita l'accés a l'RGC, la població elegible se selecciona

10. DOGC, Núm. 7418 de 24.7.2017.

11. Article 24.3 de l'Estatut d'Autonomia.

12. Decret 384/2011, de 30 d'agost, de desplegament de la Llei 10/1997, de 3 de juliol, de la renda mínima d'inserció.

13. La llei també preveu la compatibilitat amb les prestacions derivades de la llei de dependència i les beques de transport i menjador escolar.

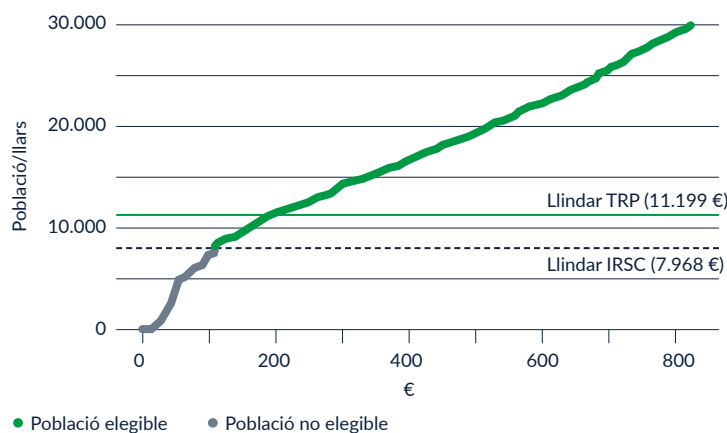
Taula 2. Població i llars potencialment beneficiàries de la renda garantida de ciutadania. Àrea metropolitana de Barcelona, 2016

Escenaris simulats	Població potencialment beneficiària (Milers de persones)	Població potencialment beneficiària (%)	Llars potencialment beneficiàries (Milers de llars)	Llars potencialment beneficiàries (%)
Escenari renda garantida de ciutadania. Població per sota l'IRSC	159,5	5,1	91,9	7,0

Font: elaboració pròpia amb dades de l'Enquesta de condicions de vida, 2016 (INE i Idescat).

exclusivament sota aquests paràmetres: la població de la metròpoli amb ingressos inferiors a l'IRSC, fixat en 7.968 euros anuals¹⁴. Aquest import, considerant la composició de les llars¹⁵, es correspon també amb la quantia màxima prevista per l'RG, incloent la prestació complementària d'activació i inserció. Per tant, aquest és l'import que es proporciona en la simulació a la població elegible sense cap tipus d'ingrés, que aproximadament representa el 5% del conjunt de la població metropolitana. En el cas que existeixin ingressos (de qualsevol tipus), l'import assignat als beneficiaris és la diferència fins arribar a aquest màxim. Aquesta metodologia de càlcul és similar a la feta per Fusté (2017) per al conjunt de Catalunya. Cal advertir també que les dades d'ingressos amb les quals es treballa en aquest article corresponen a l'any 2015; per tant, els resultats fan referència a la situació d'aquell any i no són extrapolables a cap altre context, ja que s'haurien de revisar tots els paràmetres de la simulació.

D'acord amb totes aquestes consideracions, els perceptors potencials de l'RG conformen el 5,1% de la població metropolitana, és a dir, el 7% de les llars residents a la metròpoli de Barcelona (taula 2). Tal com es pot observar al gràfic 1, la població objectiu se situa evidentment a l'extrem inferior de la distribució, de manera que es troba

Gràfic 1. Distribució dels ingressos anuals de les llars. Àrea metropolitana de Barcelona, 2016

Font: elaboració pròpia amb dades de l'Enquesta de condicions de vida, 2016 (INE i Idescat).

14. Els valors dels llindars s'expressen de manera il·lustrativa per a les llars unipersonals. No obstant això, el càlcul del llindar s'ha fet d'acord amb el que estableix la Llei 13/2006 i que recull també la normativa de l'RG: la valoració de la situació de necessitat d'acord amb l'IRSC estableix que la quantia d'aquest s'incrementa un 30% per cada membre de la unitat familiar o de la unitat de convivència que no té patrimoni ni ingressos' (art. 15 Llei 13/2006). Tanmateix, la quantia de l'IRSC fixa es periòdicament a la Llei de pressupostos de la Generalitat, però no s'ha actualitzat des de l'any 2010.

15. Es pren com a referència la Llei 14/2017, de 20 de juliol, de la renda garantida de ciutadania de la Generalitat de Catalunya. En aquest cas, a la quantia X de la prestació, s'afegeix el 0,5 d'X per al segon membre de la llar i el 0,15 d'X del 3r al 5è membre de la llar.

Taula 3. Indicadors de pobresa i desigualtat abans i després del desplegament de la renda garantida de ciutadania. Àrea metropolitana de Barcelona, 2016

	Taxa de risc de pobresa (60% mediana)	Taxa de risc de pobresa severa (40% mediana)	Coefficient de Gini	Coefficient d'Atkinson	Cost estimat (milions euros)
Abans de prestacions Assistència social i habitatge	18,9	7,0	0,302	0,207	–
Després de la renda garantida de ciutadania (100%)	18,9	4,3	0,293	0,139	452,4

Nota: per a la realització de l'exercici de simulació les rendes negatives s'han convertit en 0 pel càlcul del coeficient de Gini i en 1 pel càlcul del coeficient d'Atkinson.

Font: elaboració pròpia amb dades de l'Enquesta de condicions de vida, 2016 (INE i Idescat).

a una distància considerable respecte al llindar de risc de pobresa moderada de l'àrea metropolitana de Barcelona, fixat l'any 2016 en 11.199 €¹⁶.

El cost estimat del desplegament complet de l'RGC a l'àrea metropolitana de Barcelona, segons els criteris adoptats en aquesta simulació, ascendeix a 452,4 milions d'euros (taula 3), fet que significa un augment substancial respecte a la despesa real executada el mateix any en concepte de l'RMI (aproximadament 40 milions d'euros). Per tant, aquesta seria una aproximació a la magnitud de l'esforç econòmic que ha de fer la Generalitat de Catalunya, només per implementar l'RGC en l'àmbit metropolità de Barcelona. No obstant això, en perspectiva comparada, aquest nivell de despesa (l'estimat) encara se situa lluny de l'executat, per exemple, pel programa de renda de garantia d'ingressos del País Basc. En aquest sentit, la despesa per habitant l'any 2015 es va situar en 225,6 €, mentre que amb aquesta estimació feta de l'RGC, la despesa per habitant metropolità tot just arriba als 140 €.

Des del punt de vista de l'eficàcia de la prestació vers la reducció de la pobresa i la desigualtat d'ingressos a l'àrea

metropolitana de Barcelona, val a dir que el desplegament simulat de l'RGC es mostra efectiu a l'hora de millorar lleugerament la situació de la població amb rendes més baixes. És a dir, que el seu efecte es nota principalment, en la reducció de població en risc de pobresa severa o en la reducció de la desigualtat mesurada per l'índex d'Atkinson. Però, en canvi, té uns efectes molt més limitats en el descens de la taxa de risc de pobresa moderada i de la desigualtat general mesurada a partir de l'índex de Gini (taula 3).

La taxa de risc de pobresa severa després d'implementar l'RGC es redueix gairebé tres punts percentuals, mentre que la proporció de població en risc de pobresa moderada es manté invariable. De fet, per la pròpia definició de l'RGC com a prestació, no s'espera que pugui tenir cap impacte en aquest sentit, per mínim que sigui. Dit d'una altra manera, en la mesura que tant els criteris d'elegibilitat com la quantia de la prestació s'estableixen en relació amb l'IRSC i aquest està per sota del llindar del risc de pobresa moderada, resulta impossible que cap persona se situï per sobre d'aquest

16. Es tracta del llindar per a una llar unipersonal i es calcula com el 60% de la mediana dels ingressos equivalents de la població.

llindar després d’haver rebut l’RGC. Encara menys a l’àrea metropolitana de Barcelona, on el llindar de risc de pobresa és més elevat que al conjunt del territori català¹⁷.

Per tant, tot indica que l’únic efecte que es pot esperar del desplegament total de l’RGC a l’àmbit metropolità és que dignifiqui una mica més les condicions de vida dels beneficiaris, reduint el nombre de persones en risc de pobresa severa. No obstant això, cal assenyalar també que aquest efecte podria ser més elevat si els criteris d’elegibilitat i la quantia de la prestació fossin més sensibles amb la composició de les llars, ja que el disseny actual penalitza especialment les llars més nombroses. En tot cas, deixant al marge aquestes febleses del disseny concret de l’RGC, s’ha de dir que aquest esquema no és gaire diferent del que aconsegueixen altres programes similars de l’entorn internacional més proper. En gran part dels països europeus els programes de garantia de rendes són també insuficients per treure a la població de la situació de pobresa, essent principalment efectius en la reducció de la intensitat de la mateixa, tot i que amb diferències evidents entre països (Frazer i Marlier, 2009; Figari *et al.*, 2013; Barbier, 2017).

2.2 Fase 2: l’aplicació d’una prestació metropolitana de garantia de rendes complementària a l’RGC

La proposta d’una prestació complementària a l’RGC per la conurbació de Barcelona es justifica, en primer terme, en la millora de l’eficàcia de la protecció en aquest àmbit, arribant allà on previsiblement no ho farà l’RGC, malgrat el seu desplegament complet. El segon argument descansa en la intenció de generar un instrument redistributiu capaç de corregir les desigualtats en el conjunt de la metròpoli.

Per tal de fer la simulació d’aquesta prestació complementària metropolitana, es parteix tant en l’àmbit metodològic com en el conceptual de l’escenari simulat amb anterioritat —la cobertura de l’RGC. A partir d’aquí, es generen tres escenaris. El primer eleva el llindar d’elegibilitat d’1 a 1,2 vegades l’IRSC (escenari 1). Els dos restants introdueixen un factor diferencial en els criteris d’elegibilitat (escenari 2) i també en la quantia de la prestació (escenari 3) que s’aplica als diferents municipis en funció del cost mitjà de l’habitatge en cadascun d’ells. El cost de l’habitatge es pren com a referència del cost de vida que ha d’assumir la població de rendes més baixes segons el seu lloc de residència a l’àrea metropolitana de Barcelona. En aquest sentit, els municipis metropolitans es classifiquen en dos grups delimitats a partir de la ràtio entre la mitjana del preu d’habitatge de lloguer al municipi i la mitjana del preu de lloguer al conjunt metropolità (ambdues referents a l’any 2016). Així, es distingeixen els municipis amb preus d’habitatge alts i els municipis amb preus d’habitatge mitjans i baixos¹⁸. La idea és introduir un efecte compensatori en l’aplicació de la prestació sobre

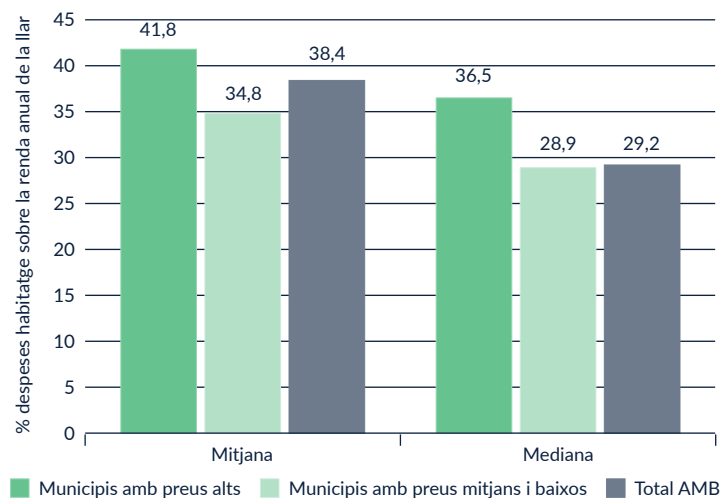
17. El llindar de risc de pobresa a Catalunya l’any 2016 és de 10.054 € anuals per a una llar unipersonal.

18. El grup de preus d’habitatge alts (amb ràtios superiors a 1,1) inclou els municipis de: Barcelona, Begues, Castelldefels, Esplugues de Llobregat, Gavà, Montgat, Sant Cugat del Vallès, Sant Just Desvern i Tiana. El grup de preus d’habitatge mitjans i baixos (amb ràtios inferiors a 1,1) inclou els municipis de: Badalona, Badia del Vallès, Barberà del Vallès, Castellbisbal, Cerdanyola del Vallès, Cervelló, Cornellà de Llobregat, Corbera de Llobregat, l’Hospitalet de Llobregat, Montcada i Reixac, Molins de Rei, la Palma de Cervelló, Paltejà, el Papiol, el Prat de Llobregat, Ripollet, Sant Adrià de Besòs, Sant Andreu de la Barca, Sant Boi de Llobregat, Sant Climent de Llobregat, Sant Feliu de Llobregat, Sant Joan Despí, Sant Vicenç dels Horts, Santa Coloma de Cervelló, Santa Coloma de Gramenet, Torrelles de Llobregat i Viladecans.

la població potencialment beneficiària que resideix en els municipis amb el cost de vida més elevat. Així, a l'escenari 2, el mecanisme compensatori només actua en el criteri d'elegibilitat, elevant el llindar a 1,5 vegades l'IRSC per a la població resident en aquests municipis (per a la resta de població el llindar es manté a 1,2 vegades l'IRSC). I a l'escenari 3, l'efecte compensatori també es trasllada a la quantia de la prestació, assignant el 100% de les quanties simulades sobre els residents als municipis amb preus dels habitatges més cars i el 80% sobre la resta¹⁹.

La consideració del preu de l'habitatge com a *proxy* del diferencial cost de vida arreu de diferents àrees geogràfiques no és una qüestió menor. Des del món anglosaxó ha estat especialment rellevant, sobretot als EUA, d'ençà la introducció l'any 2010 com a mesura complementària a la comptabilització de la pobresa oficial —*Supplementary poverty measure*— (Yelowitz, 2017), però també al Regne Unit, on proliferen estudis sobre aquesta qüestió (Tunstall *et al.*, 2013). La incorporació del cost de la vida a una mesura de pobresa, ajustant el llindar per reflectir la diversitat geogràfica, té la capacitat d'alterar conclusions sobre el benestar de les famílies. En el cas de la ciutat de Londres, per exemple, la taxa de pobresa es duplica en considerar els costos d'habitatge (Tunstall *et al.*, 2013). La variació territorial dels preus de l'habitatge supera amb escreix la d'altres articles de consum, al mateix temps que la despesa associada constitueix la partida més elevada del pressupost de les llars, especialment per les d'ingressos més baixos (Harkness *et al.*, 2009). L'assumpte de fons rau en si s'han de destinar més recursos públics a les zones on l'habitatge és més costós.

Gràfic 2. Percentatge de despeses d'habitatge sobre la renda anual de la llar. Població pobra (60% de la mediana). Àrea metropolitana de Barcelona, 2016

Font: elaboració pròpia amb dades de l'Enquesta de condicions de vida, 2016 (INE i Idescat).

Tal com es mostra al gràfic 2, en el cas de la metròpoli de Barcelona es pot observar com, efectivament, la despesa d'habitatge respecte als ingressos anuals de la població en risc de pobresa és superior als municipis amb els preus d'habitatge més elevats. És a dir, la població pobra de municipis com Barcelona o Sant Cugat del Vallès suporta una càrrega superior en concepte de despeses d'habitatge que els pobres que resideixen a Santa Coloma de Gramenet o Barberà del Vallès. Per tant, aquest fenomen és el que justificaria l'aplicació dels mecanismes compensatoris que s'han explicat anteriorment i que s'apliquen als escenaris 2 i 3.

19. La diferència de la quantia de les prestacions entre els dos grups de municipis es fonamenta al càlcul de la ràtio de la càrrega mediana dels municipis amb preus mitjans i baixos respecte a la de preus alts.

Pel que fa als resultats, l'escenari 1 evidencia que, en ampliar el llindar fins a 1,2 vegades l'IRSC (9.562 € anuals), el percentatge de població metropolitana elegible passaria a ser del 7,4% (taula 4). Això implica un augment de gairebé unes 50.000 llars beneficiàries respecte a la cobertura de l'RGC. Els escenaris 2 i 3 mostren que l'efecte compensatori segons el preu de l'habitatge dels municipis amplia novament la població amb dret a la prestació que es quantifica en el 10,5%. El cost d'implementar els diferents escenaris està relacionat amb el volum de la població

elegible, essent superior als escenaris en què els criteris d'elegibilitat són menys restrictius (escenaris 2 i 3). No obstant això, en la mesura que la quantia de la prestació a l'escenari 3 penalitza la població elegible del grup de municipis amb preus d'habitatge mitjans i baixos, el cost disminueix lleugerament respecte a l'escenari 2.

Respecte als efectes en termes de cohesió social (taula 5), els escenaris 2 i 3 assoleixen una reducció significativa de la pobresa moderada a partir de la injecció de quanties

Taula 4. Població i llars potencialment beneficiàries de la prestació complementària a l'RGC segons escenaris. Àrea metropolitana de Barcelona, 2016

Escenaris simulats	Població potencialment beneficiària (Absoluts-milers de persones)	Població potencialment beneficiària (%)	Llars potencialment beneficiàries (Absoluts-milers del lars)	Llars potencialment beneficiàries (%)
Escenari 1	233,9	7,4	140,7	10,7
Escenari 2	330,6	10,5	197,6	15,1
Escenari 3	330,6	10,5	197,6	15,1

Font: elaboració pròpia amb dades de l'Enquesta de condicions de vida, 2016 (INE i Idescat).

Taula 5. Taxa de pobresa (60% mediana) i cost segons quantia gradual de la prestació i escenaris. Àrea metropolitana de Barcelona, 2016

Quantia de la prestació (€ anuals)	Taxa de pobresa (60% mediana)			Cost (milions €)		
	Escenari 1	Escenari 2	Escenari 3	Escenari 1	Escenari 2	Escenari 3
0	18,9	18,9	18,9	-	-	-
500	18,9	18,7	18,7	87,0	123,1	116,0
1.000	18,9	18,4	18,4	174,0	246,1	231,9
1.500	18,9	17,8	17,8	261,1	369,1	347,9
2.000	18,2	17,0	17,3	348,1	492,2	463,8
2.500	17,7	16,5	16,7	435,1	615,2	579,8
3.000	17,7	15,9	15,9	522,1	738,3	695,7
3.500	14,7	12,8	14,0	609,1	861,3	811,7
4.000	14,3	12,4	13,4	696,1	984,4	927,6

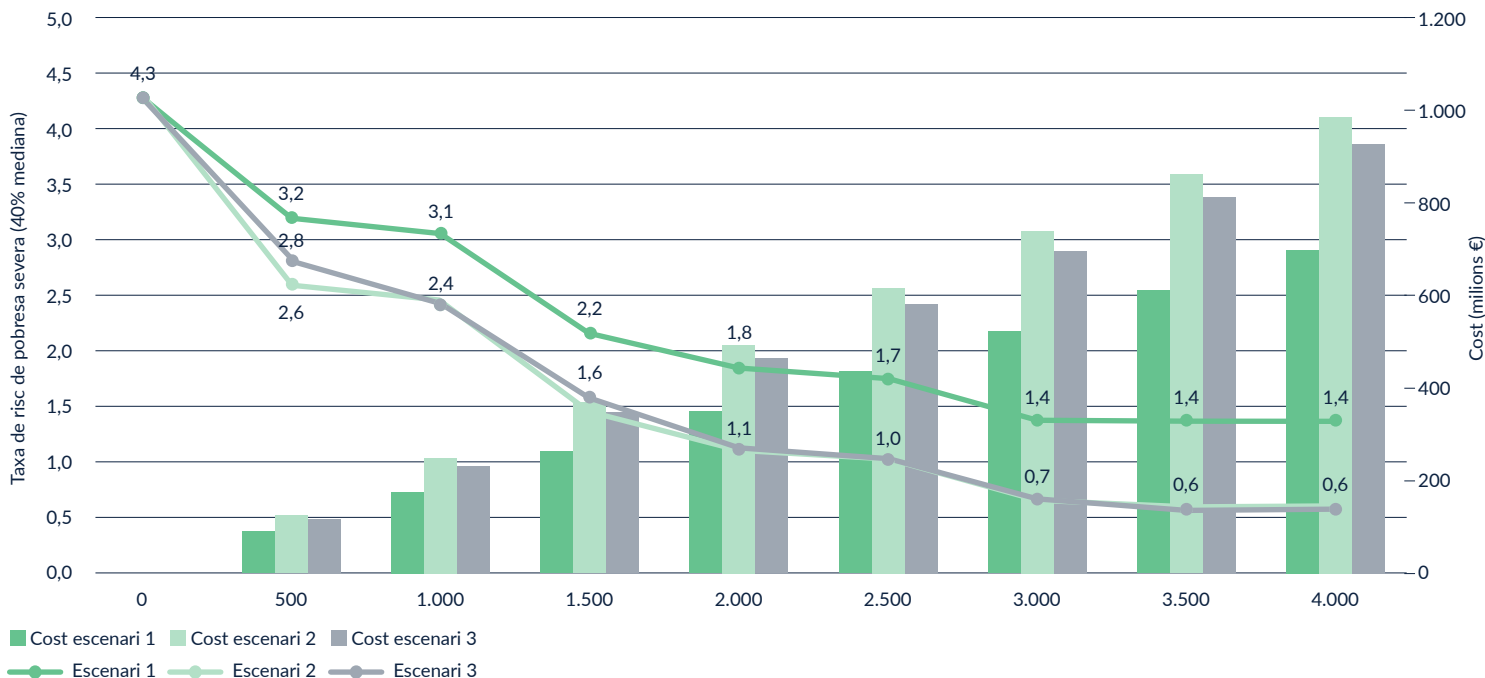
Font: elaboració pròpia amb dades de l'Enquesta de condicions de vida, 2016 (INE i Idescat).

anuals mínimes. A l'escenari 1, en canvi, la reducció de la pobresa moderada no s'assoleix fins arribar a una quantia de 2.000 € anuals. Això s'explica perquè la població elegible a l'escenari 1 parteix de nivells de renda inferiors que als altres dos escenaris simulats. Suposant que al pressupost de la prestació metropolitana complementària es destinessin els 180 milions d'euros que aproximadament estan destinant actualment els municipis metropolitans a prestacions d'assistència social i d'habitatge, la quantia anual es podria situar en uns 1.000 € per llar (83 € mensuals). Amb aquesta quantia, la pobresa moderada a l'escenari 1 no s'alteraria, mentre que

als escenaris que tenen en consideració el cost de vida diferencial arreu de la metròpoli es reduiria lleugerament, d'un 18,9% a un 18,4%.

Tanmateix, l'impacte més apreciable de la prestació metropolitana complementària es produeix novament en la reducció de la pobresa severa. Així, en aquesta forquilla de complement a l'RGC de 1.000 € anuals, la població amb ingressos inferiors al 40% de la mediana passaria del 4,3% al 3,1% (escenari 1) i al 2,4% per als escenaris 2 i 3. Tal com es va assenyalar anteriorment, en aquest cas, el descens de la pobresa tant moderada com severa seria també més

Gràfic 3. Taxa de risc de pobresa severa (40% mediana) i cost de la prestació segons quantia gradual i escenaris. Àrea metropolitana de Barcelona, 2016

Font: elaboració pròpia amb dades de l'Enquesta de condicions de vida, 2016 (INE i Idescat).

acusat si la quantia de la prestació fos més sensible a la composició de les llars²⁰.

Pel que fa a l'impacte de la prestació metropolitana complementària en el decreixement de la desigualtat al si de la metròpoli, ressalten dos aspectes. En primer lloc, l'índex d'Atkinson segueix essent més sensible que l'índex de Gini, i mostra una variació més elevada en qualsevol dels escenaris. En segon terme, l'escenari 2 sembla que és més efectiu en la reducció de la desigualtat. És a dir, l'escenari que introdueix el mecanisme de compensació només en el criteri d'elegibilitat, però manté les quanties al mateix nivell. Això sense tenir en compte un límit pressupostari clar. Ara bé, si es pren com a referència la despesa destinada actualment als ajuts d'urgència social per part dels municipis (1.000 € anuals com a quantia de la prestació), les diferències entre els diferents escenaris són mínimes.

En definitiva, els resultats derivats de la simulació de la prestació hipotètica complementària metropolitana apunten que, en general, la relació eficàcia-eficiència seria més favorable en l'escenari que bonifica als potencials beneficiaris que resideixen en els municipis amb habitatges més cars de la metròpoli, només en els criteris d'elegibilitat (escenari 2). Però això, sempre que aquesta prestació comptés amb un pressupost més elevat que el que actualment destinen els municipis metropolitans als ajuts d'urgència social (180 milions d'euros anuals). Ara bé, si el pressupost de la prestació complementària metropolitana es quedés als nivells de la despesa actual, no hi hauria pràcticament diferències entre l'eficiència dels escenaris 2 i 3, amb els quals s'obtidrien clarament millors resultats que

20. En aquests escenaris s'ha seguit la mateixa metodologia que la utilitzada per simular el desplaçament de l'RG. C.

Taula 6. Indicadors de desigualtat i cost segons quantia gradual de la prestació i escenaris. Àrea metropolitana de Barcelona, 2016

Quantia de la prestació (€ anuals)	Coeficient de Gini			Coeficient d'Atkinson			Cost (milions euros)		
	Escenari 1	Escenari 2	Escenari 3	Escenari 1	Escenari 2	Escenari 3	Escenari 1	Escenari 2	Escenari 3
0	0,293	0,293	0,293	0,139	0,139	0,139	-	-	-
500	0,291	0,290	0,291	0,136	0,135	0,136	87,0	123,1	116,0
1.000	0,289	0,288	0,288	0,133	0,132	0,133	174,0	246,1	231,9
1.500	0,287	0,285	0,286	0,131	0,129	0,130	261,1	369,1	347,9
2.000	0,286	0,283	0,283	0,129	0,126	0,127	348,1	492,2	463,8
2.500	0,284	0,280	0,281	0,127	0,123	0,125	435,1	615,2	579,8
3.000	0,282	0,278	0,279	0,125	0,121	0,122	522,1	738,3	695,7
3.500	0,281	0,276	0,277	0,123	0,119	0,120	609,1	861,3	811,7
4.000	0,279	0,274	0,275	0,121	0,117	0,118	696,1	984,4	927,6

Font: elaboració pròpia amb dades de l'Enquesta de condicions de vida, 2016 (INE i Idescat).

amb l'escenari 1. Cal afegir, però, que, d'una manera o d'una altra, amb aquest nivell de pressupost (l'actual) l'únic efecte que s'aconseguiria seria reduir la intensitat de la pobresa.

Conclusions

La reducció de la desigualtat socioeconòmica a la metròpoli de Barcelona només serà possible si la problemàtica s'aborda des d'una perspectiva metropolitana. En aquesta línia, s'han de construir eines que superin i corregeixin la manca d'eficiència que es deriva de l'heterogeneïtat de les polítiques municipals en l'àmbit metropolità. Ara, amb l'aprovació de l'RGC, s'estableix a Catalunya un nou punt de partida des del qual avançar en la garantia d'ingressos de la població de forma homogènia des d'una escala supramunicipal. Però, i si a l'àrea metropolitana de Barcelona es destinessin els recursos dels ajuts d'urgència social municipals a dotar de pressupost una prestació de garantia de rendes complementària de caràcter metropolità que arribi allà on no pugui arribar l'RGC? Aquest és l'exercici que s'ha desenvolupat en aquest article simulant els possibles costos i efectes que es podrien derivar d'una prestació d'aquest tipus, tot tenint en compte diferents criteris en el seu disseny.

Els resultats evidencien que l'aspecte fonamental per guanyar efectivitat en favor de la cohesió social metropolitana passa lògicament per incrementar la despesa pública en matèria de garantia de rendes. Però, el que resulta més interessant és que si es pren com a límit de referència el pressupost total que actualment destinen els consistoris metropolitans a ajuts d'urgència social —el qual permetria establir una prestació metropolitana complementària a l'RGC d'uns 1.000 € anuals per

beneficiari—, el disseny que es perfila com a lleugerament més eficient és el que considera diferents escenaris d'elegibilitat segons els preus de l'habitatge dels municipis, tot mantenint la mateixa quantia a tot l'àmbit metropolità.

Per tant, sembla que introduir en el disseny d'una prestació d'aquest tipus elements que mostrin sensibilitat en relació amb la diversitat del cost de vida municipal, però mantenint, alhora criteris d'homogeneïtat territorial en la seva implementació metropolitana (quantia), és una qüestió que pot fer reduir la desigualtat en el conjunt de la metròpoli d'una manera més eficient. En definitiva, el que resulta fonamental és progressar cap a un model avançat de política social metropolitana que generi dinàmiques redistributives entre els diferents municipis.

Bibliografia

AGUILAR-HENDRICKSON, M. “Los servicios sociales en la tormenta. *Documentación Social*, núm. 166 (2013), p. 145-167.

AGUILAR-HENDRICKSON, M. “Apuntes para un replanteamiento de los servicios sociales en España”. Documento de trabajo 5.12. VII Informe sobre exclusión y desarrollo social en España 2014. Madrid: Fundación FOESSA, 2014.

ARLOTTI, M. i AGUILAR-HENDRICKSON, M. “The vicious layering of multilevel governance in Southern Europe: The case of elderly care in Italy and Spain”. *Social Policy & Administration*, núm. 52(3) (2018), p. 646-661.

BARBIER, J. C. “L'assistance sociale en Europe: traits européens d'une réforme et persistance de la diversité des systèmes (1988-2017)”. *Revue Française Des Affaires Sociales*, núm. 3 (2017), p. 15-45.

DALEPH. Informe sobre la situació de les prestacions socials municipals a l'àrea metropolitana de Barcelona. Barcelona: Àrea Metropolitana de Barcelona, 2017.

FIGARI, F., MATSAGANIS, M., SUTHERLAND, H. “Are European social safety nets tight enough? Coverage and adequacy of minimum income schemes in 14 EU countries”. *International Journal of Social Welfare*, núm. 22(1) (2013), p. 3-14.

FRAZER, H. i MARLIER, E. Minimum income schemes across EU member states: Synthesis report. EU Network of National Independent Experts on Social Inclusion. Brusel·les: European Commission, 2009.

FUSTÉ, B. “Quin pressupost caldria per tenir una renda garantida de ciutadania?”. Blog Llei d'Engel. 2017. <http://lleienge.cat/quin-pressupost-per-renda-garantida>.

GINESTA, M. “El suport a les necessitats bàsiques dels ciutadans des dels SSB: estat de la qüestió i reptes”. Presentat a la Jornada Anual del Cercle de Comparació Intermunicipal de Serveis Socials. Diputació de Barcelona, Barcelona, 2015.

GUTIÉRREZ, E. “Nova pobresa i renda mínima d'inserció”. *Dossier Catalunya Social*, vol. 35 (2014). Barcelona: Taula d'Entitats del Tercer Sector Social de Catalunya.

HARKNESS, J., NEWMAN, S., HOLUPKA, C. S. “Geographic differences in housing prices and the well-being of children and parents”. *Journal of Urban Affairs*, 31(2) (2009), p. 123-146.

KAZEPOV, Y. (ed.) *Rescaling social policies: towards multilevel governance in Europe*. Farnham and Burlington, VT: Ashgate, 2010.

LAPARRA, M. i AYALA, L. *El sistema de garantia de ingressos mínims en Espanya i la resposta urgente que requereix la crisi social*. Madrid: Fundación FOESSA, 2009.

LAPARRA, M. i PÉREZ, B. *Crisis y fractura social en Europa. Causas y efectos en España*. Barcelona: La Caixa, 2012.

NAVARRO-VARAS, L., ORDÁS-GARCÍA, C., ANTÓN-ALONSO, F., PORCEL, S., CRUZ, I. *L'atenció local de la pobresa i la desigualtat social a la metròpoli de Barcelona*. Barcelona: Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona i Àrea Metropolitana de Barcelona, 2017.

NOGUERA, J. A. “L'acord per la renda garantida a Catalunya: una avaluació d'urgència”. Blog Llei d'Engel. 2017. <http://lleienge.cat/avaluacio-urgencia-rgc/>.

PORCEL, S. i NAVARRO-VARAS, L. “Per què calen polítiques metropolitanes en matèria de cohesió social?” A Gomà, R. (ed.). *El dret a la metròpoli*, Anuari Metropolità de Barcelona 2017 (p. 49-64). Barcelona: Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona i Àrea Metropolitana de Barcelona, 2018.

SARASA, S., PORCEL, S., NAVARRO-VARAS, L. “L'impacte social de la crisi a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i a Catalunya”. *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 56 (2013), p. 10-88.

SARASA, S., NAVARRO-VARAS, L., PORCEL, S., CRUZ, I., PRUNA, M. *Escenari post-crisi i estructura social metropolitana: vulnerabilitats i cobertura de necessitats des d'una mirada de classe*. Barcelona: Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans i Àrea Metropolitana de Barcelona, 2017.

TUNSTALL, R., BEVAN, M., BRADSHAW, J., CROUCHER, K., DUFFY, S., HUNTER, C., WILCOX, S. *The Links Between Housing and Poverty: An Evidence Review*. Joseph Rowtree Foundation, 2013.

YELOWITZ, A. “Local housing costs and basic household needs”. *Empirical Economics*, núm. 52(3) (2017), p. 901-923.